

ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ (Μάιος 2014)

Συγγραφέας: ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΜΑΝΙΑΤΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Προσέγγιση της γαλλικής τεχνικής νομοθεσίας

Η τεχνική νομοθεσία της Γαλλίας συνδέεται άμεσα με το φυσικό αντικείμενο που καλείται να ρυθμίσει. Μία σημαντική πτυχή της νομοθεσίας αυτής αφορά τον καίριο τομέα της ενέργειας και ιδιαίτερα την πυρηνική. Θα ήταν συνεπώς ενδιαφέρον να επιχειρηθεί μια προσέγγιση επίκαιρων πτυχών της γαλλικής νομοθεσίας των τεχνικών έργων αλλά και της συγκρίσιμης για τη γεωργική παραγωγή, με γνώμονα την προστασία του περιβάλλοντος. Η προσέγγιση θα είναι σε μεγάλο βαθμό λογοτεχνική, ιδίως λόγω του γεγονότος ότι το 2014 αποτελεί την εβδομηκοστή επέτειο από τη θυσία του Γάλλου ήρωα Αντουάν ντε Σαιντ-Εξυπερύ.

1. Χρήση της πυρηνικής ενέργειας για ειρηνικούς σκοπούς

Η πυρηνική ή ατομική ενέργεια είναι μία μορφή μη ανανεώσιμης ενέργειας καθώς το ουράνιο, στο οποίο αυτή στηρίζεται, είναι πεπερασμένο. Η Γαλλία υιοθέτησε το δόγμα της εξάρτησης από αυτό τον ενεργειακό πόρο, με το σκεπτικό ότι δεν επαρκούσε ο ορυκτός της πλούτος για την ενεργειακή της αυτονομία. Η ηλεκτροπαραγωγή από ατομική ενέργεια χρησιμοποιείται σε αυτή τη χώρα για τη βιομηχανία και την κίνηση κάποιων από τα πλοία του πολεμικού στόλου ενώ άλλα από τα πυρηνοκίνητα σκάφη είναι πλέον παροπλισμένα.

Εξάλλου, το γαλλικό κράτος υπήρξε και το σημαντικότερο στη δύσκολη πορεία για

τη διαδοχική ίδρυση και τη θεσμική μετεξέλιξη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, με κορυφαίο πρωτοπόρο το Γάλλο πολιτικό και διπλωμάτη Robert Schuman. Η σημαντικότερη πολιτική καινοτομία του εικοστού αιώνα υπήρξε η ευρωπαϊκή ενοποίηση, συνδεδεμένη με την πολιτική για την ειρηνική συνεργασία των κρατών της Ευρώπης. Η υπόθεση της διεθνούς ειρήνης συνδέεται εγγενώς με τα τεχνικά έργα και τις πρώτες ύλες, για αυτό και η πρώτη Κοινότητα που δημιουργήθηκε, η διαλυμένη πλέον Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ψυθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ), λειτούργησε ως μηχανισμός εγγύησης της ειρήνης μέσα από την αποτροπή της δυνατότητας διεξαγωγής περαιτέρω ένοπλων συρράξεων. Επειδή δηλαδή ο άνθρακας και το ασάλι είναι κατ'εξοχήν υλικά για την παραγωγή του πολεμικού υλικού, η υπαγωγή αυτού του καίριου βιομηχανικού κλάδου σε μία Υψηλή Αρχή υπερεθνικού χαρακτήρα αποσκοπούσε στη διασφάλιση της ειρήνης.

Ωστόσο, με την ίδρυση και λειτουργία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (Ε.Κ.Α.Ε.), η οποία είναι η μοναδική από τις 3 Ευρωπαϊκές Κοινότητες που επιβιώνει μέχρι σήμερα, ως νομικό πρόσωπο του Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου, το εγχείρημα της ευρωπαϊκής ενοποίησης συνδέθηκε και με την προορισμένη αποκλειστικά για ειρηνικούς σκοπούς χρήση μίας ενέργειας η οποία έχει αποβεί αμφιλεγόμενη. Πράγματι, η αισιοδοξία για τη χρήση της ατομικής ενέργειας με έναν τρόπο ασφαλή για το περιβάλλον διαψεύστηκε. Αυτό θα μπορούσε να θεωρηθεί μάλλον αναμενόμενο αν αναλογιστεί κανείς ότι παραδοσιακά οι νέες τεχνολογίες υποκρύπτουν κινδύνους, λόγω της άγνοιας για τη δυναμική τους. Φυσικά, δεν θα ήταν πειστικό να καταδικαστούν συλλήβδην οι χρήσεις της πυρηνικής ενέργειας καθώς ένας αυτοτελής κλάδος της Ιατρικής έχει αναδυθεί χάρη σε αυτήν, η Πυρηνική Ιατρική, με προφανείς θετικές επιπτώσεις στη δημόσια υγεία. Παρόμοια, η επιστήμη και η έρευνα είναι συνταγματικά αγαθά τα οποία πρέπει το Κράτος να προάγει, όπως προκύπτει και από τη σχετική ρητή διάταξη του άρθρου 16 παρ. 1 του ελληνικού Συντάγματος. Συνεπώς, η δυναμική για την αναζήτηση νέων μεθόδων και τεχνικών για την παραγωγή πυρηνικής ενέργειας φιλικής για το περιβάλλον είναι θεμιτή, αρκεί τα πειράματα να διεξάγονται ασφάλεια.

Σε κάθε περίπτωση, ήδη το φαινόμενο της ακτινοβολίας των σταθμών βάσης κινητής τηλεφωνίας έχει οδηγήσει εμμέσως στην εξέλιξη του Δικαίου Περιβάλλοντος, με την ανάδυση της θεμελιώδους αρχής της προφύλαξης, πέρα από την αρχή της πρόληψης. Η προφύλαξη συνεπάγεται την προστασία από κινδύνους για το περιβάλλον

οι οποίοι πιθανολογούνται ως κίνδυνοι, δηλαδή δεν είναι επιστημονικά τεκμηριωμένο ότι αιτιωδώς μπορούν να προκαλέσουν βλάβη στη δημόσια υγεία και στο φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον. Εδώ και μία δεκαετία στη γαλλική έννομη τάξη ο διοικητικός δικαστής καλείται να δικάσει διαφορές μεταξύ των παρόχων τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών και των Δήμων, με προσβολή από τους παρόχους δημοτικών αποφάσεων που μπλοκάρουν το σχέδιό τους για κάλυψη όσον αφορά τις κεραίες κινητής τηλεφωνίας. Οι αποφάσεις είναι το συχνότερο ατομικά μέτρα και πιο σπάνια γενικά μέτρα^[1].

Το Φεβρουάριο 2005 το γαλλικό κοινοβούλιο, που συνήλθε ως διάσκεψη, ενέγραψε στο Σύνταγμα το Χάρτη του Περιβάλλοντος, ενσωματώνοντας έτσι και την αρχή της προφύλαξης. Η ρήτρα, που έχει συνταγματική ισχύ, έχει ως εξής: «Ενόσω η πραγματοποίηση μίας ζημίας, αν και αβέβαιη στο καθεστώς των επιστημονικών γνώσεων, θα μπορούσε να επηρεάσει με τρόπο βαρύ και ανεπανόρθωτο το περιβάλλον, οι δημόσιες αρχές θα επαγρυπνούν, με εφαρμογή της αρχής της προφύλαξης, και στους τομείς αρμοδιότητάς τους, για τη θέση σε λειτουργία διαδικασιών αξιολόγησης των κινδύνων και για την υιοθέτηση προσωρινών και αναλογικών μέτρων για να αποτρέψουν την πραγματοποίηση της ζημίας».

2. Αδειοδότηση δημιουργίας μίας πυρηνικής εγκατάστασης και αστική ευθύνη

Οι «πυρηνικές εγκαταστάσεις βάσης», οι οποίες περιλαμβάνουν τους αντιδραστήρες - ηλεκτρογεννήτριες και τις μονάδες μετασηματισμού των πυρηνικών ουσιών, υπόκεινται σε κανόνες πιο αυστηρούς από ό,τι οι «χαρακτηρισμένες εγκαταστάσεις για την προστασία του περιβάλλοντος», των οποίων το καθεστώς μπορεί ωστόσο να εφαρμοστεί σε εγκαταστάσεις των οποίων η δραστηριότητα βρίσκεται πάνω από ένα ορισμένο κατώφλι (και δεν είναι λοιπόν «πυρηνικές εγκαταστάσεις βάσης»).

Η δημιουργία τους επιτρέπεται με διάταγμα, μετά από μία διαδικασία που συμπεριλαμβάνει μία δημόσια εξέταση που διεξάγεται από το νομάρχη του οικείου

διαμερίσματος. Σε περίπτωση ενός πυρηνικού σταθμού, πρέπει να γίνεται σε όλες τις κοινότητες που βρίσκονται σε μία περίμετρο 5 χιλιομέτρων. Πολλαπλές γνωμοδοτήσεις (από τα υπουργεία τα αρμόδια για τη βιομηχανία, το περιβάλλον, την υγεία) απαιτούνται.

Ο αιτών οφείλει να αποδείξει ότι έχει λάβει όλα τα μέτρα προλήψεως και περιορισμού των κινδύνων. Πρόκειται για κινδύνους από φυσικές καταστροφές, συμπεριλαμβανομένων των σεισμών και της πτώσης αεροπλάνου. Η καταστροφή της Φουκουσίμα οδηγεί αυτό το σημείο σε αναθεώρηση.

Λαμβάνονται υπόψη οι χρηματοοικονομικές και τεχνικές ικανότητες του αιτούντος. Όρια απόρριψης υγρών και αέριων αποβλήτων ορίζονται με διοικητικές πράξεις. Η θέση σε λειτουργία υπόκειται σε μία άδεια της Αρχής πυρηνικής ασφάλειας. Το διάταγμα της άδειας αναφέρει λεπτομερώς τις υποχρεώσεις του εκμεταλλευτή: περιορισμός των επικίνδυνων ουσιών, διευθέτηση των ζωνών αποθήκευσης και χειρισμού, κατάρτιση του προσωπικού κ.λπ[2].

Σε κάθε περίπτωση, είναι αξιοσημείωτο ότι από τη Σύμβαση των Παρισίων της 29ης Ιουλίου 1960 για την αστική ευθύνη στην πυρηνική ύλη, ο παραγωγός πυρηνικής ενέργειας είναι ο υπεύθυνος του καυσίμου, από την αγορά του στην έξοδο ενός ορυχείου και σε όλη τη διάρκεια του κύκλου, ακόμη και στο καθεστώς του αποβλήτου, αποθηκευμένου σε ένα χώρο που έχει συλληφθεί για αυτό το σκοπό. Προβλέπεται αντικειμενική (δηλαδή απαλλαγμένη από το ζήτημα της ύπαρξης υπαιτιότητας) αστική ευθύνη του παραγωγού, ο οποίος δεν μπορεί να επικαλεστεί ανωτέρα βία παρά σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης και εμφυλίου πολέμου, όχι και σε περίπτωση φυσικής καταστροφής[3].

Για κάθε εγκατάσταση, αυτή η ευθύνη έχει ένα ανώτατο όριο και περιορίζεται χρονικά (γενικά δεκαετία), πράγμα που καθιστά τον κίνδυνο ασφαλίσιμο. Πέραν τούτου, ή σε περίπτωση αδυναμίας του ασφαλιστή, το κράτος τον αντικαθιστά, πράγμα ενδεικτικό της θεμελιώδους αρχής της επικουρικότητας του κράτους στην οικονομία έναντι της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας.

Πρόκειται για ένα ζήτημα χρηματοοικονομικής ικανότητας αλλά υπάρχει επίσης η υφέρπουσα ιδέα ότι, από το γεγονός ότι από την πυρηνική του πολιτική και από τις

άδειες που παραχωρεί στους σταθμούς, το κράτος είναι υπεύθυνο για τους κινδύνους που αυτό κάνει ο πληθυσμός να διατρέχει. Η σύμβαση των Παρισίων του 1960 και αυτές των Βρυξελλών και της Βιέννης, και οι δύο του 1963, έχουν δημιουργήσει δύο ειδικά ταμεία σε περίπτωση καταστροφής.

3. Πυρηνική ενέργεια και Ιούλιος Βερν

«Natech» ονομάζεται το φαινόμενο τεράστιες φυσικές καταστροφές να προκαλούν ανυπολόγιστες τεχνολογικές καταστροφές. Για παράδειγμα, στην Ευρώπη υπάρχουν πολλές ευπαθείς εγκαταστάσεις κοντά σε ποτάμια ή εγκατεστημένες σε σειсмоγενείς περιοχές, ή υποκειμένες σε άλλα είδη φυσικών κινδύνων. Οι πλημμύρες το καλοκαίρι του 2002 αποτελούν ένα παράδειγμα του δυνητικού κινδύνου σε περίπτωση που το φαινόμενο αυτό λαμβάνει χώρα κοντά σε κατοικημένες περιοχές. Αυτή ήταν η περίπτωση στην Τσεχία και στη Γερμανία όπου η γρήγορη απάντηση από τις αρχές Πολιτικής Προστασίας απέτρεψε το ενδεχόμενο οι καταστροφές να προσλάβουν τεράστιες διαστάσεις[4].

Σε αντίστιξη αυτής της προσέγγισης, η Γαλλία κάνει λόγο για τη δυνατότητα κατασκευής υποθαλάσσιων πυρηνικών σταθμών σε απομονωμένα νησιά ή χερσαίες περιοχές. Ήδη έχει δρομολογηθεί η μελέτη ενός μηχανισμού ασφαλών υποθαλάσσιων πυρηνικών σταθμών, «FlexBlue». Αυτό το σκεπτικό για μικρό πυρηνικό σταθμό (με ισχύ 50-250 MW) μελετάται από την εταιρεία DCNS από το 2008, σε σύμπραξη με την AREVA (εξειδικευμένη στους πυρηνικούς αντιδραστήρες), τη SEA (γαλλικό οργανισμό ατομικής ενέργειας) και την EDF (επιχείρηση παραγωγής πυρηνικής ενέργειας).

Η DCNS (όρος που δεν έχει μία σημασία αρκτικόλεξου αλλά μπορεί να συσχετιστεί με τη φράση **Direction des Constructions Navales**) είναι μία γαλλική επιχείρηση κατασκευής πλοίων, συμπεριλαμβανομένων των πυρηνικών υποβρυχίων. Αυτός ο φορέας ιδρύθηκε το 1631 από το Ρισελιέ, τότε πρωθυπουργό του βασιλιά Λουδοβίκου XIII. Ο καρδινάλιος αποφάσισε να αναπτύξει οπλοστάσια προκειμένου να δώσει στη Γαλλία μία ναυτική δύναμη ικανή να ανταγωνιστεί εκείνη της Μεγάλης Βρετανίας.

Η ασφάλεια των σχεδιαζόμενων σταθμών, ποντισμένων σε βάθος 60 έως 100 μέτρων, έγκειται στο ότι δεν θα είναι εκτεθειμένοι σε ακραία καιρικά φαινόμενα (θύελλα, σεισμοί, τσουνάμι, ξηρασία) όπως οι επιφανειακοί σταθμοί και ότι θα προστατεύονται από τρομοκρατικές ή άλλες επιθέσεις[5]. Επιπλέον, ο αντιδραστήρας θα διαθέτει, χάρη στη θάλασσα, μία άφθονη πηγή απόψυξης.

Έχει επισημανθεί ότι ο Ιούλιος Βερν, γεννημένος στην πόλη - λιμάνι της Ναντ το 1828 από μητέρα προερχόμενη από ναυπηγική οικογένεια, θα μπορούσε να είχε φανταστεί αυτή τη μείζονος σπουδαιότητας καινοτομία ενός δημόσιου οργανισμού υποβοηθητικού των Ενόπλων Δυνάμεων, παλαιότερου από τον ίδιο κατά δύο αιώνες[6]. Εξάλλου, η συνήθης σύνδεση του πατέρα των μυθιστορημάτων επιστημονικής φαντασίας με την πυρηνική ενέργεια έγκειται στο μυθιστόρημά του «20.000 λεύγες υπό τη θάλασσα». Στο καλύτερο έργο του, κατά τον ίδιο το διάσημο μυθιστοριογράφο, γίνεται αναφορά στο Ναυτίλο. Πρόκειται για το ηλεκτροκίνητο υποβρύχιο του αντιήρωα Κάπτεν Νέμο, που παραπέμπει στα σημερινά πυρηνικά υποβρύχια. Την εποχή εκείνη, το 1870, οι ΗΠΑ, η Γαλλία και η Ισπανία είχαν δημιουργήσει υποτυπώδη υποβρύχια με περιορισμένη αυτονομία, εκείνο όμως που περιέγραφε ο Βερν ήταν πέρα από κάθε φαντασία. Το 1954 οι ΗΠΑ κατασκεύασαν το πρώτο πυρηνοκίνητο υποβρύχιο, το οποίο ονόμασαν προς τιμήν του Βερν «Ναυτίλο»[7].

4. Πρόσφατες εξελίξεις σχετικές με την πυρηνική ενέργεια

Σε κάθε περίπτωση, την 1η Ιουλίου 2013 427 αντιδραστήρες μέσης ηλικίας 28 ετών λειτουργούσαν σε 31 διαφορετικές χώρες του κόσμου, από τους οποίους μία εκατοντάδα στις ΗΠΑ και 58 στη Γαλλία. Το 2012, περίπου το 10% του παγκόσμιου ηλεκτρικού ρεύματος ήταν πυρηνικής προελεύσεως.

Η πυρηνική ενέργεια είναι μάλλον η ενέργεια η πιο ελεγχόμενη στον κόσμο[8]. Για ένα μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης, συμπεριλαμβανομένης και εκείνης των

γειτόνων των πυρηνικών σταθμών, η ρύθμιση της ενέργειας αυτής αντιστοιχούσε σε έναν κίνδυνο βέβαια υψηλό αλλά που παρέμενε ευρέως θεωρητικός. Με το ατύχημα της Φουκουσίμα, το οποίο προκάλεσε τέτοια καταστροφή που θα χρειαστούν 40 χρόνια και 11 δισεκατομμύρια δολάρια για τον καθαρισμό της θαλάσσιας περιοχής, ο κίνδυνος φαίνεται πολύ λιγότερο θεωρητικός. Η ατομική ενέργεια έχει επικριθεί για την αδιαφάνειά της, εξ ου οι διατάξεις που, ιδίως στη Γαλλία, στοχεύουν να εγκαθιδρύσουν τη διαφάνεια. Η αρχή της διαφάνειας έχει ως αντικειμενικό σκοπό την καταπολέμηση των καχυποπιών που αποπνέει η πυρηνική ενέργεια. Κατά γενικό τρόπο, η πυρηνική είναι η ενέργεια της οποίας η ρύθμιση λαμβάνει περισσότερο υπόψη τις αντιθέσεις που προκαλεί. Ωστόσο, η Φουκουσίμα ενισχύει υποψίες και αντιθέσεις.

Μάλιστα, μετά από αυτό το ορόσημο παρατηρείται μία σε εξέλιξη ευρωπαϊκή και παγκόσμια επανεκτίμηση της ασφάλειας της πυρηνικής ενέργειας και μία ευθυγράμμιση προς το αγγλοσαξονικό πρότυπο[9]. Ειδικότερα, στη γαλλική έννομη τάξη δίνεται έμφαση στη διατήρηση ενός τεχνικού διαλόγου μεταξύ της ρυθμιστικής ανεξάρτητης διοικητικής αρχής για την ασφάλεια (Αρχή Πυρηνικής Ασφάλειας), του Εθνικού Ινστιτούτου Ασφάλειας από τη Ραδιενέργεια και των παραγωγών πυρηνικής ενέργειας. Αυτή η μέθοδος διαχείρισης κινδύνων είναι γνωστή ως «γαλλική κουζίνα» στον αγγλοσαξονικό κόσμο, στον οποίο έχει υιοθετηθεί μία πιο επίσημη ρυθμιστική προσέγγιση. Αυτός ο τεχνικός διάλογος παρόλα αυτά διατηρεί ορισμένα πλεονεκτήματα, ιδιαίτερα στο πεδίο των ανθρώπινων και οργανωσιακών παραγόντων, όπου επιτρέπει μία προαγωγή του καθεστώτος της γνώσης, η οποία παραμένει ανολοκλήρωτη.

5. Ποινική νομολογία του γαλλικού Ακυρωτικού στην υπόθεση Τσερνομπίλ

Ο Διευθυντής της Κεντρικής Υπηρεσίας Προστασίας από Ιονίζουσες Ακτινοβολίες τέθηκε υπό κατηγορία στις 31 Μαΐου 2006 για τα κεφάλαια της απάτης και της διακεκριμένης απάτης σχετικά με τη συμπεριφορά του όταν έγινε γνωστό το ατύχημα στον πυρηνικό σταθμό του Τσερνομπίλ, που συνέβη στις 26 Απριλίου 1986 στη Σοβιετική Ένωση (σημερινό κυρίαρχο κράτος της Ουκρανίας). Ο Καθηγητής αυτός

διώχθηκε με βάση το άρθρο L. 213-1 του γαλλικού Κώδικα κατανάλωσης, σε βαθμό πλημμελήματος. Για το έγκλημα αυτό, το σημείο έναρξης της προθεσμίας της παραγραφής αρχίζει από την ημέρα της ανακάλυψης της παράβασης, η οποία μπορεί να λάβει χώρα ακόμη και χρόνια μετά τη διάπραξη της παράβασης.

Στον κατηγορούμενο προσαπτόταν αφενός η παροχή πληροφοριών ανακριβών σχετικά με τη ραδιενεργό μόλυνση του γαλλικού εδάφους από το Κέντρο, πληροφοριών που οδηγούσαν σε λήψη άστοχων αποφάσεων για τη διασφάλιση της ορθής προστασίας των πολιτών, και αφετέρου ότι προέβη σε καθησυχαστικές διαβεβαιώσεις του, ότι δεν υπήρχε κίνδυνος για τη δημόσια υγεία και επομένως δεν χρειάζονταν μέτρα προφύλαξης, έτσι ώστε μολυσμένα τρόφιμα είχαν τότε εμπορευματοποιηθεί στο γαλλικό έδαφος.

Τελικά, το ποινικό τμήμα του γαλλικού Ακυρωτικού στην πολύ διάσημη απόφασή του υπ' αριθμ. 11-87.531 της 20ης Νοεμβρίου 2012, στο οποίο είχαν προσφύγει με αίτηση αναιρέσεως οι πολιτικώς ενάγοντες (θύματα - φυσικά πρόσωπα και ενώσεις), επικύρωσε τη νομολογία του δικαστικού συμβουλίου, ότι δηλαδή διαπιστώθηκε γενικό αβάσιμο της ποινικής δίωξης. Πρώτον, ελλείπει το ηθικό (υποκειμενικό) στοιχείο, καθώς απαιτείται να αποδειχθεί πρόθεση απάτης. Δεύτερον, δεν υπάρχει ούτε το υλικό (αντικειμενικό) στοιχείο, καθώς στην υπόθεση Τσερνομπίλ απουσίαζαν δύο συνιστώσες της αντικειμενικής υπόστασης του πλημμελήματος, δηλαδή η ύπαρξη ενός θεσμικού πλαισίου συμβάσεως και ενός ακριβούς αντικειμένου. Ο κατηγορούμενος δεν συνήψε καμία σύμβαση με καταναλωτές - θύματα και δεν υπάρχει κανένα υλικό αντικείμενο ή υπηρεσία ως αντικείμενο της απάτης. Ειδικότερα, το έγκλημα της απάτης πρέπει να αφορά αποκλειστικά εμπορεύματα, πράγματα, προϊόντα και υπηρεσίες. Ακόμη και σήμερα ξαφνιάζεται κανείς που αυτό μπόρεσε να βρει πεδίο εφαρμογής στην παλαιότερη διάσημη υπόθεση του «μολυσμένου αίματος»[\[10\]](#), τόσο ο χαρακτηρισμός του «εμπορεύματος» για το αίμα και τα παράγωγά του φαίνεται να απορρέει από μία διασταλτική ερμηνεία[\[11\]](#).

Σε κάθε περίπτωση, εκτιμάται ότι δεν υπάρχει εγκληματική πρόθεση, συνεπώς δεν πληρούται η υποκειμενική υπόσταση του πλημμελήματος της απάτης και επομένως είναι ορθή η ετυμηγορία της γαλλικής Δικαιοσύνης. Επιβεβαιώνεται έτσι ότι το Δίκαιο του Καταναλωτή, το οποίο είχε κάποτε γεννήσει ελπίδες στα θύματα και στις ενώσεις των θυμάτων, περιορίζεται στις σχέσεις των επαγγελματιών (προμηθευτών) με τους

καταναλωτές.

6. Επιτομή της εξέλιξης της νομοθεσίας για τα κτίρια

Το δέκατο ένατο αιώνα στη Γαλλία γεννήθηκε μία ιδέα, η οποία και βαθμιαίως μετουσιώθηκε σε σχετική νομοθεσία και δημόσια πολιτική μέχρι να φθάσει σε πλήρη ανάπτυξη τον εικοστό αιώνα. Πρόκειται για το αίτημα της διαφύλαξης των κτιρίων που έχουν μία ιδιαίτερη αισθητική αξία και επομένως της απαγόρευσης της κατεδάφισής τους. Αυτή η πολιτική διεκδίκηση είναι πολύ παλιά, με βασικό ιδεολογικό της εκπρόσωπο το διασημότερο Γάλλο λογοτέχνη, το Βίκτωρα Ουγκώ, με χαρακτηριστικό το άρθρο του «Πόλεμος σε όσους κατεδαφίζουν», δημοσιευμένο σε ένα περιοδικό το 1832.

Τον εικοστό αιώνα χρειάστηκε να επεκταθεί η δυναμική αυτή από το ατομικό στο συλλογικό, δηλαδή από την προστασία του μεμονωμένου κτιρίου στην προστασία διαφυλασσόμενων τομέων, χάρη στην πολιτική του Υπουργού Πολιτισμού και λογοτέχνη Αντρέ Μαλρώ (André Malraux, 1901-1976). Η πολιτική αυτή ενάντια στην ήδη απειλητική τάση της τσιμεντοποίησης των μεγαλουπόλεων και ιδιαίτερα του Παρισιού από τη δεκαετία του 1950 μεθοδεύθηκε με το νόμο Μαλρώ, του 1962.

Ωστόσο, νέες πολιτικές έμελλε να αναδυθούν, σε συμπλήρωση αυτής της δυναμικής για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Κρίθηκε σκόπιμη η υιοθέτηση πολιτικής, πέρα από την εξειδικευμένη για το μνημειακό πολιτιστικό περιβάλλον, για το δομημένο περιβάλλον, και ειδικότερα για τα κτίρια, από τη σκοπιά της εξοικονόμησης ενέργειας στη λειτουργία τους. Συνεπώς, το περιβάλλον, μολονότι κανονικά συγκεφαλαιώνει κατά τρόπο νομικά ισότιμο το φυσικό περιβάλλον και το πολιτιστικό, στο χώρο του πολιτιστικού περιβάλλοντος προηγήθηκε η ιδιαίτερη κρατική μέριμνα για την πολιτιστική κληρονομιά (αρχικά τα μνημεία και μετέπειτα οι παραδοσιακοί οικισμοί) σε σχέση με εκείνη για τα κτίρια, νοούμενα ως σύγχρονα οικιστικά πολιτιστικά αγαθά. Μάλιστα, η μέριμνα για αυτά συμπορεύεται με εκείνη για το φυσικό περιβάλλον, έτσι ώστε το Δίκαιο Περιβάλλοντος να έχει καταλήξει να

δίνει έμφαση στο φυσικό περιβάλλον και στα σύγχρονα τεχνικά έργα και όχι στην πολιτιστική κληρονομιά ενώ το Πολιτιστικό Δίκαιο είναι κυρίως το Δίκαιο της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Συνεπώς, τα κτίρια που δεν αποτελούν μνημεία υπάγονται, όσον αφορά τις περιβαλλοντικές τους προδιαγραφές και επιπτώσεις κυρίως στο Δίκαιο Περιβάλλοντος, όπως αυτό περιγράφηκε, και δευτερευόντως στο Πολιτιστικό Δίκαιο (με την έννοια του νομικού κλάδου των σύγχρονων οικιστικών πολιτιστικών αγαθών).

Πολύ πριν την έναρξη της εποχής της παγκοσμιοποίησης, η πετρελαϊκή κρίση του 1973 επηρέασε δυσμενώς την παγκόσμια οικονομία και οι χώρες εκ των πραγμάτων έδωσαν έμφαση στη χάραξη ενεργειακής και σύστοιχα περιβαλλοντικής πολιτικής. Κράτη όπως το ελληνικό λίγα χρόνια μετά απέκτησαν για πρώτη φορά Υπουργείο Περιβάλλοντος, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η περιβαλλοντική πολιτική δεν ήταν στο πεδίο αρμοδιότητάς τους και πιο πριν, έστω στοιχειωδώς.

Το 1974, κατά τη διάρκεια της πετρελαϊκής κρίσης, η πρώτη αντίδραση των δημόσιων εξουσιών στη Γαλλία υπήρξε η ενθάρρυνση των οικονομιών στην ενέργεια. Είναι εντυπωσιακό αυτό που καθιερώθηκε την τελευταία τριακονταπενταετία, σχετικά κυρίως με την κατοικία αλλά επίσης και με τους χώρους επαγγελματικής χρήσης (εργαστήρια, γραφεία, αγροτικά και επαγγελματικά κτίρια).

Η θερμική ρύθμιση στοχεύει να ελαττώσει τις ενεργειακές καταναλώσεις των κτιρίων κατοικίας και του τριτογενούς τομέα. Γνωρίζει μία ευαίσθητη εξέλιξη με το πέρασμα από τη θερμική ρύθμιση 2005 στη θερμική ρύθμιση Grenelle περιβάλλον 2012, της οποίας η εφαρμογή είναι προοδευτική^[12]. Αυτό σημαίνει ότι εφαρμόζεται από τις 28 Οκτωβρίου 2011 για τα δημόσια κτίρια, τα γραφεία, τα διδακτήρια και τα κτίρια υποδοχής των μικρών παιδιών, ενώ ένα χρόνο μετά τη δημοσίευση των αποφάσεων που τα αφορούν, για τα άλλα κτίρια του τριτογενούς τομέα. Ειδικότερα, καταλαμβάνει τα νέα κτίρια και για τις σπουδαίες ανακαινίσεις αλλά περιλαμβάνει και παρεκκλίσεις. Ο σκοπός είναι όλα τα κτίρια που υπάγονται σε αυτή τη ρύθμιση να πετύχουν την ενεργειακή επίδοση των «κτιρίων χαμηλής κατανάλωσης», δηλαδή 50 kWh ανά τετραγωνικό μέτρο και ετησίως.

Υπάρχει λοιπόν μία νέα γενιά νομοθετικών ρυθμίσεων, με βάση την οποία το κτίριο δεν θα έπρεπε να είναι χαρακτηρισμένο απλώς ως διατηρητέο, εφόσον είχε

μνημειακή ταυτότητα, και προσαρμοσμένο στην τελεολογία του διαφυλασσόμενου τομέα, εφόσον βρίσκεται σε ένα χώρο αυτής της κατηγορίας, αλλά και ενεργειακά αποδοτικό.

7. Σαιντ-Εξ, όπως Μαλρώ

Αν ο Μαλρώ είχε ήδη μεγαλουργήσει στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ένας συνομήλικός του έπεσε σε αυτόν. Πρόκειται για τον Αντουάν ντε Σαιντ - Εξυπερύ, ο οποίος είχε πολλά κοινά σημεία με το Μαλρώ, ο οποίος στον ισπανικό Εμφύλιο κατετάγη στην ξένη αεροπορία, στην υπηρεσία του Δημοκρατικού Στρατού.

Ξεπερνώντας την παραδοσιακή φόρμα που του είχαν δώσει οι μυθιστοριογράφοι, το κοινό και οι κριτικές επιτροπές λογοτεχνίας, το γαλλικό μυθιστόρημα έλαβε κατά τον εικοστό αιώνα μερικές φορές ορισμένες όψεις μέχρι τότε ασυνήθεις. Μία από αυτές τις καινοτομίες συνίσταται στο «μυθιστόρημα της ανθρώπινης κατάστασης». Δεν τίθεται πλέον ζήτημα για το μυθιστοριογράφο να υπερασπίζεται μία θέση, όπως το έκανε ο Paul Bourget. Ωστόσο, δεν τον αφήνει ασυγκίνητο να σκισάρει, διαμέσου των περιπετειών των ηρώων του, μία εικόνα της κατάστασης του ανθρώπου. Ο Μαλρώ και ο «Σαιντ-Εξ» δείχνουν έτσι ότι ο άνθρωπος δεν ολοκληρώνεται παρά μέσα από την υπέρβαση του εαυτού του. Είναι κυρίως από το σημείο που ο Jules Romains ονομάζει «η άνοδος των κινδύνων» που οι μυθιστοριογράφοι αναρωτιούνται σχετικά με την κατάσταση του ανθρώπου. Οι απαντήσεις τους φέρουν μερικές φορές τη σφραγίδα των πολιτικών τους πεποιθήσεων, και στους μαρξιστές συγγραφείς (Charles Plisnier, Aragon), το μυθιστόρημα της ανθρώπινης κατάστασης κάνει στροφή στο στρατευμένο μυθιστόρημα (*roman engagé*)[\[13\]](#). Είναι αξιοσημείωτο ότι η ίδια η έννοια «avant-garde» (πρωτοπορία) εμφανίζεται στον καλλιτεχνικό χώρο στο 19ο αιώνα, δανεισμένη από την ορολογία (εμπροσθοφυλακή) του στρατεύματος και συνεκδοχικά των επαναστατικών κινημάτων.

Ο Σαιντ-Εξ γεννήθηκε το 1900 στη Λυών, στο ευτυχισμένο περιβάλλον μίας αριστοκρατικής οικογένειας της οποίας οι ρίζες χάνονταν κάπου στον 5ο αιώνα μ.Χ.

Το 1919 απέτυχε στις εισιτήριες εξετάσεις της Ναυτικής Σχολής (οι επιδόσεις του στους επιστημονικούς κλάδους ήταν άριστες αλλά αυτές στους λογοτεχνικούς κλάδους ανεπαρκείς) και εγγράφεται ως ελεύθερος ακροατής στο Τμήμα Αρχιτεκτονικής της Ανώτατης Εθνικής Σχολής Καλών Τεχνών. Τον Απρίλιο 1921 άρχισε να εκπληρώνει τη στρατιωτική του θητεία με την ειδικότητα του μηχανικού στο 2ο Σύνταγμα Αεροπορίας του Στρασβούργου και το 1922 έγινε ιπτάμενος πολεμικών αεροσκαφών και ανθυποσμηναγός. Το 1923 εγκαταλείπει το στράτευμα, έχοντας λίγο πριν υποστεί το πρώτο σοβαρό ατύχημα της ζωής του, που από θαύμα δεν απέβη θανατηφόρο.

Από το 1926 έως το 1938 έκανε καριέρα πιλότου στην υπηρεσία της εταιρείας Latécoère, χρημάτισε υπεύθυνος της αεροπορικής μεταφορικής εταιρείας «Aéropostale» στην Αργεντινή και ακόλουθος της Air-France. Ειδικότερα, διευκρινίζεται ότι η πρώτη από τις τρεις εταιρείες επεκτάθηκε και εξελίχθηκε στη δεύτερη, η οποία έγινε η πρώτη επιβατική γαλλική αεροπορική εταιρεία (πέρα από την αποστολή της να μεταφέρει το ταχυδρομείο) και η τρίτη είναι αυτή που αγόρασε τη δεύτερη όταν εκείνη το 1933 αντιμετώπισε οικονομική κρίση. Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ο Σαιντ-Εξ καταφέρνει δύσκολα να γίνει ξανά δεκτός για υπηρεσία, ως σμηναγός στην Πολεμική Αεροπορία. Στο μεσοδιάστημα είχε κάνει ρεπορτάζ και είχε συγγράψει διάσημα λογοτεχνικά έργα όπως το μυθιστόρημα «Νυχτερινή Πτήση» (Βραβείο Fémina, 1931) και το κατ' εξοχήν ευπώλητο έργο του, τον ποιητικό και φιλοσοφικό μύθο «Ο Μικρός Πρίγκιπας» (Νέα Υόρκη, 1943). Εξαφανίστηκε με το βαθμό του επισημηναγού κατά τη διάρκεια μίας αναγνωριστικής επιχείρησης στη Μεσόγειο, στις 31 Ιουλίου 1944. Θέλησε να καταθέσει μαρτυρία για το επάγγελμά του, του πιλότου, σε μία εποχή κατά την οποία ήταν ένα επάγγελμα ιδιαίτερα επικίνδυνο. Θέτει πάνω από όλα τη δράση, της οποίας οι απαιτήσεις υποχρεώνουν τον άνθρωπο να υπερβεί τις αδυναμίες του. Λίγη σημασία έχει αν η δράση «σπάει ευτυχίες». Η θυσία είναι εμπλουτισμός. Ωστόσο, για ποιο ιδεώδες να θυσιαστεί κανείς; Εδώ η θεωρία του Σαιντ-Εξ μένει αόριστη. Θα μπορούσε να οδηγήσει σε ενδεχόμενους εκτροχιασμούς του ηρωισμού, αν δεν είχε υπαχθεί στο μέτρο μίας ακραίας γενναιοδωρίας, του έρωτα για τα όντα και τα πράγματα, του συναισθήματος της ανθρώπινης αλληλεγγύης, της επιθυμίας να υπηρετήσει κανείς[14].

Ο Σαιντ-Εξ έχει και ένα άλλο κοινό με το Μαλρώ, τη μοιραία σχέση καθενός από

τους δύο με το Ντε Γκωλ. Σε αντίθεση με το Μαλρώ που προσχώρησε στο γκωλισμό, η σχέση του Σαιντ-Εξ με τον αξιωματικό του στρατού ξηράς ακολούθησε φθίνουσα πορεία. Ειδικότερα, πριν από την πτώση της Γαλλίας, η τελευταία αποστολή του αεροπόρου είναι στην Αμπεβίλ, κατά την υποχώρηση στη Δουνκέρκη. Οι παρατηρήσεις που κάνει δίνουν την ευκαιρία στο Γάλλο διοικητή των δυνάμεων στο έδαφος να κατορθώσει, έστω και προσωρινά, να ανακόψει τη γερμανική επίθεση. Ο αξιωματικός εκείνος ήταν ο Ντε Γκωλ, ο οποίος αργότερα καλεί όλους τους Γάλλους εκτός Γαλλίας να συστρατευθούν με αυτόν. Ωστόσο, ο Σαιντ-Εξ πιστεύει ότι μόνο αν οι ΗΠΑ εισέλθουν στον πόλεμο υπάρχει σοβαρή ελπίδα για τη Γαλλία και αρνείται, πιθανόν χαμένος και στην προσωπική του απογοήτευση, αλλά αυτό εκνευρίζει αφάνταστα το Ντε Γκωλ και από τότε οι άλλοτε συμπολεμιστές θα παραμείνουν για πάντα εχθροί μεταξύ τους. Στα μέσα του 1944 ο Γάλλος στρατηγός, μιμούμενος τον αντίπαλό του Πεταίν, απαγόρευσε και αυτός την κυκλοφορία των βιβλίων του στη Γαλλία. Η ηθικά απαράδεκτη αυτή πράξη ήταν το τελειωτικό κτύπημα στον ψυχικά εξαντλημένο ήρωα.

8. Η αρχή της αειφόρου ανάπτυξης για το περιβάλλον

Εκτιμάται ότι το 64% της παγκόσμιας οικονομικής παραγωγής, κατανάλωσης και περιβαλλοντικής ρύπανσης συνδέεται με το αστικό δομημένο περιβάλλον στις αναπτυγμένες χώρες, όπου οι άνθρωποι ξοδεύουν περίπου το 80-90% του χρόνου εντός κτιρίου. Σύμφωνα με τα Ηνωμένα Έθνη το 2010, τα κτίρια είναι υπαίτια για περίπου το 40% της συνολικής ενεργειακής κατανάλωσης σε παγκόσμια κλίμακα, πράγμα που μεταφράζεται σε περίπου 30% των εκπομπών του διοξειδίου του άνθρακα. Η θεωρία παρέχει μία καθηλωτική περιπτωσιολογία για τις επιχειρήσεις, προκειμένου για τις αειφόρες κοινότητες. Αειφόρες κοινότητες έχουν αναδυθεί στο Ηνωμένο Βασίλειο και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Με τον όρο αυτό νοούνται οικολογικές αναπτύξεις διαφορετικής κλίμακας, από οικολογικές γειτονιές ή «πράσινες» αστικές περιοχές σε ευρύτερα σχήματα, όπως οικολογικές πόλεις ή οικολογικές μεγαλουπόλεις[15].

Η δημιουργία της νομοθεσίας για τη θερμική οικονομία των κτιρίων αποδίδεται στην οικονομία, η κρίση της οποίας γέννησε την οικολογική πολιτική για τα κτίρια. Το αντίστροφο ίσχυε για την προαναφερθείσα συγκρίσιμη ιδέα του δέκατου ένατου αιώνα, δηλαδή για τη διατήρηση των ιστορικών μνημείων με έξοδα των ιδιοκτητών και την απαγόρευση της κατεδάφισής τους. Ωστόσο, το ενδιαφέρον είναι ότι η οικονομία είχε ήδη προλάβει να ληφθεί συστηματικά υπόψη στο κίνημα του δικαίου της πολιτιστικής κληρονομιάς, νωρίτερα τον εικοστό αιώνα. Ειδικότερα, το σημαντικότερο στοιχείο της επιτυχίας του νόμου Μαλρώ δεν ήταν ότι γειτονιές ολόκληρες, και στο ιστορικό κέντρο του Παρισιού, νομικά διαφυλάχθηκαν από τη φθορά και κυρίως την καταστροφή της τσιμεντοποίησης, αλλά ότι διασφαλίστηκε η οικονομική και επιχειρηματική τους ζωτικότητα σε ανταπόκριση με τις ανάγκες και τη δυναμική της σύγχρονης οικονομίας. Αυτό που θεσπίστηκε ήταν άλλωστε ιδιαίτερα εύλογο εφόσον επρόκειτο για περιοχές κεντρικές στον πολεοδομικό ιστό και στην περίοδο της μεταπολεμικής ευημερίας, στην οποία το αίτημα για ανάπτυξη ήταν κυρίαρχο. Δεν είναι τυχαίο ότι η ίδια η αειφορία παρουσιάζεται συνήθως με τη σύνθετη έννοια της αειφόρου ανάπτυξης, έτσι ώστε να διαφανεί ότι και τα πολιτιστικά αγαθά, ακόμη και η πολιτιστική κληρονομιά, δεν πρέπει να είναι όριο αλλά εποικοδομητικός παράγοντας στην κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη, στο πλαίσιο του πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού. Οι εκάστοτε κρίσεις του καπιταλιστικού συστήματος, όπως η τρέχουσα που σε κάποιο βαθμό βιώνει και η Γαλλία παρά την υψηλότερη πιστοληπτική της ικανότητα, αναδεικνύουν την ανάγκη για ανάπτυξη με φειδώ στους διαθέσιμους πόρους. Με την εξοικονόμηση απελευθερώνονται εκείνοι οι πόροι που ασκόπως καταναλώνονται και θα μπορούσαν να τονώσουν τις επενδύσεις στην οικονομία, όπως επίσης και την κοινωνική πολιτική των κρατών, συνεπώς και την κοινωνική πολιτική για τα πολιτιστικά αγαθά. Επιπλέον, διαχρονικά έχει αποδειχθεί και η σύστοιχη ανάγκη η νομοθεσία για την προστασία και την προαγωγή του πολιτισμού να μην είναι ξένη προς την επιχειρηματικότητα αλλά να συνάδει με τη στρατηγική των επιχειρήσεων. Αυτό προκύπτει και από το παράδειγμα της γένεσης και της ευδοκίμησης του θεσμού της πολιτιστικής χορηγίας στην παρούσα του μορφή, στην έννομη τάξη των Η.Π.Α. Οι συμβάσεις πολιτιστικής χορηγίας είναι αμφοτεροβαρείς συμβάσεις στις οποίες ο χορηγός παρέχει υλικά ή άυλα αγαθά στο λήπτη για την υποστήριξη μίας πολιτιστικής δραστηριότητας του λήπτη και ο λήπτης σε αντάλλαγμα είναι υποχρεωμένος να προβάλλει την κοινωνική ευποιία του χορηγού. Στη δεκαετία του 1950, μεγάλες ιδιωτικές επιχειρήσεις, ιδίως εκείνες που δραστηριοποιούνταν στον τομέα των παραγωγής τσιγάρων και

αντιμετώπισαν το νομικό εμπόδιο της απαγόρευσης της διαφήμισης των προϊόντων τους, εξωθήθηκαν να λειτουργήσουν ως χορηγοί για τον πολιτισμό, προκειμένου να βελτιωθεί η κοινωνική τους εικόνα και, εμμέσως πλην σαφώς, να παρακαμφθεί ο διαφημιστικός τους αποκλεισμός.

Αντίθετα το γαλλικό κράτος, εμφορούμενο από τη δυναμική της έντονης κρατικής παρέμβασης στην οικονομία και του ιστορικού προηγούμενου της ενίσχυσης των τεχνών από το Μαικήνα, άργησε να ακολουθήσει αυτή τη νέα τάση, υιοθετώντας σχετικό εξειδικευμένο νομοθέτημα, κατά τα δυτικά πρότυπα, μόλις τον εικοστό πρώτο αιώνα. Δεν είναι εύστοχο η χρηματοδότηση της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς να είναι νομικό προνόμιο ή μεγάλο οικονομικό βάρος του κράτους. Ήλλωστε, ο νομοθέτης δεν πρέπει να παραγνωρίζει το γεγονός ότι οι μεγάλες επαναστάσεις τους τελευταίους δύο περίπου αιώνες σε διεθνή κλίμακα είχαν δημοσιονομικά αίτια, συμπεριλαμβανομένης και της Γαλλικής Επανάστασης...

9. Βιοκαλλιέργεια στη Γαλλία, κίνημα μισό αιώνα καταφρονεμένο...

Με τον όρο «βιολογική καλλιέργεια» ή απλώς «βιοκαλλιέργεια» νοείται το γεωργικό κίνημα εναντίωσης στην αγροτική χημεία. Αυτό εμφανίστηκε στα μέσα του εικοστού αιώνα και παρέμεινε για περίπου μισό αιώνα καταφρονεμένο. Αναδύθηκε κυρίως ενάντια στην ανάπτυξη της χρήσης μεταλλικών λιπασμάτων προερχόμενων από τη χημική σύνθεση στη δεκαετία του 1930. Η εμφάνιση της βιοκαλλιέργειας συνοδεύεται από πολυάριθμες κριτικές σχετικά με την εξέλιξη της πρακτικής της γεωργίας. Για παράδειγμα, επικρίνεται η απόρριψη των παραδοσιακών πρακτικών και του προεξέχοντος ρόλου του χούμου.

Ο χούμος είναι το σύνολο της οργανικής ύλης η οποία βρίσκεται στα επιφανειακά στρώματα του εδάφους, συνήθως μέχρι βάθος μισού μέτρου, και υποβάλλεται σε συνεχείς διεργασίες αποσύνθεσης καθώς και χουμοποίησης, δηλαδή σύνθεσης νέων ουσιών[16]. Δημιουργείται από τα φύλλα και τις βελόνες που πέφτουν κάθε χρόνο, τα υπολείμματα κλαδιών και ριζών καθώς και από τα απορρίμματα και υπολείμματα των

ζωικών οργανισμών. Την αποσύνθεση των υπολειμμάτων αυτών αναλαμβάνουν διάφοροι μικροοργανισμοί και βακτηρίδια. Η χρησιμότητα του χούμου στη φύση είναι πολύ σημαντική καθώς αυτός, περιβάλλοντας τα μόρια του εδάφους, βελτιώνει τη γονιμότητα αυτού. Αυτό επιτυγχάνεται με μία κατά κάποιον τρόπο «στεγανοποιητική» επενέργεια, με συνέπεια αφενός την αποθήκευση οργανικών ουσιών, που έτσι εμποδίζονται να κατέλθουν σε κατώτερα στρώματα, αφετέρου την αύξηση της δυνατότητας του εδάφους για συγκράτηση των υδάτων αλλά και ακόμη τη βελτίωση της μορφολογίας του, αυξάνοντας την καλλιεργητική αποδοτικότητά του.

Η αντίθεση ανάμεσα στους δύο τύπους της γεωργίας οι οποίοι είναι μέχρι σήμερα σε παράλληλη χρήση, δηλαδή στη βιοκαλλιέργεια και στη συμβατική γεωργία, δεν είναι τόσο ριζική όσο φαίνεται εκ πρώτης όψεως. Η βιοκαλλιέργεια έχει επίσης επιτρέψει να διατηρηθούν ή να αναπτυχθούν πολυάριθμες τεχνικές και καινοτόμες τεχνολογίες εφαρμόσιμες και στη συμβατική γεωργία, όπως μεταξύ άλλων η εναλλαγή των καλλιεργειών. Η εμπορευματοποίηση των προϊόντων της βιοκαλλιέργειας ρυθμίζεται από ετικέτες ποιότητας, δημόσιες ή ιδιωτικές, και ορίζεται νομικά από διάφορα κράτη ενώ και η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αναπτύξει νομοθετική δράση, από το 1992. Το 1964, η «Nature et progrès» γίνεται η πρώτη ετικέτα που ρυθμίζει τη βιοκαλλιέργεια στη Γαλλία. Το 1985, το Υπουργείο Γεωργίας ορίζει τη δική του ρύθμιση, πιο ήπια, με την ετικέτα AB και πλέον υπόκειται η εμπορική ονομασία «βιολογική γεωργία» στην απόκτηση αυτής της ετικέτας, η οποία αργότερα γίνεται δεσπόζουσα στη γαλλική βιοκαλλιέργεια. Από το 2009, τα κριτήριά της είναι ευθυγραμμισμένα με την ευρωπαϊκή ετικέτα βιοκαλλιέργειας.

Πάντως, η βιοκαλλιέργεια σε γαλλικό επίπεδο παραμένει ένα μάλλον περιθωριακό φαινόμενο, μην ξεπερνώντας το 15% του εμβαδού των καλλιεργούμενων εκτάσεων και σε παγκόσμιο επίπεδο δεν αποβαίνει επαρκής για τον επισιτισμό ενός μεγάλου μέρους της ανθρωπότητας, σε αντίθεση με τις δυνατότητες της χημικής γεωργίας. Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση είναι αμφίβολο αν είναι υγιεινά για τον άνθρωπο τα τρόφιμα εφόσον αυτά, λόγω χάρη οι πατάτες, δέχονται ενέσιμες δόσεις των «συστημικών φυτοφαρμάκων» στον πυρήνα τους. Αυτό σημαίνει ότι δεν αρκεί το απλό ξέπλυμα πριν από την κατανάλωση για να αποτραπούν οι ενδεχόμενες βλαπτικές για τη δημόσια υγεία συνέπειες αυτών των φυτοφαρμάκων, στο πλαίσιο της σχολής της χημικής γεωργίας. Εξάλλου, οι τιμές λιανικής πώλησης των τροφίμων που παράγονται με βιοκαλλιέργεια είναι υψηλότερες από εκείνες της συμβατικής γεωργίας.

10. Η αγρανάπαυση στη Γαλλία και κατά το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Αν η εναλλαγή των καλλιεργειών βρίσκεται σε μία γκρίζα ζώνη, μεταξύ του κινήματος της βιοκαλλιέργειας και της σχολής της αγροτικής χημείας, η αγρανάπαυση έχει μία ακόμη πιο ενδιαφέρουσα δυναμική. Ιστορικά, η αγρανάπαυση είναι το σύνολο των καλλιεργητικών πρακτικών της άνοιξης και του καλοκαιριού, της αρόσιμης γης, το οποίο προετοιμάζει τη σπορά ενός δημητριακού το φθινόπωρο. Ο όρος επίσης, με μετωνυμία, δηλώνει και την ίδια τη γη του φαινομένου αυτού. Η αγρανάπαυση είναι περισσότερο αναγκαία στους αγρούς που εφαρμόζεται εντατική μονοκαλλιέργεια που έχει ως αποτέλεσμα την κατανάλωση των θρεπτικών συστατικών του εδάφους ενώ και η αμειψισπορά ενδέχεται να εμπεριέχει αγρανάπαυση.

Ειδικότερα, στη νεολιθική εποχή, από το 8.000 π.Χ. και μετά, οι κάτοικοι περιοχών του πλανήτη όπως η Μεσοποταμία, άρχισαν να καλλιεργούν το έδαφος με τη μέθοδο «χτυπημένο - καμένο» («abattu - brûlé»). Αυτό σημαίνει ότι ο άνθρωπος στη γεωργική επανάσταση άρχισε να καταστρέφει και να καίει τα δάση και να χρησιμοποιεί την τέφρα για να κάνει εύφορη τη γη. Κάθε χρόνο έτεινε να επεκτείνει τις καλλιέργειές του κατά ένα χιλιόμετρο και επομένως να διαδίδει αυτήν την τεχνογνωσία. Ωστόσο, από τη μυκηναϊκή περίοδο λανσαρίστηκε μία νέα μέθοδος, καθώς τα δάση είχαν καταστραφεί σε μεγάλο βαθμό. Πρόκειται για τη συστηματική χρήση του φουσκιού από τα ζώα της κτηνοτροφίας. Οι γεωργοκτηνοτρόφοι αξιοποιούσαν την κοπριά, μέσα από την επινόηση του αλετριού. Με τη χρήση του καινούριου μηχανήματος, όργωναν τα χωράφια ρίχνοντας την κοπριά σε αυτά. Ωστόσο, χρησιμοποιούνταν από τους μεσογειακούς λαούς η μέθοδος της αγρανάπαυσης, πράγμα που σήμαινε ότι για κάποιους μήνες τα χωράφια αφήνονταν ακαλλιέργητα και εκεί έβοσκαν τα πρόβατα και άφηναν την κοπριά τους, μετά το έδαφος για κάποιο χρονικό διάστημα καλλιεργούνταν κ.ο.κ. Αν αυτό συνέβαινε σε νότιες περιοχές της Ευρώπης όπως η Ελλάδα, οι βόρειοι λαοί δεν χρησιμοποιούσαν τόσο την αγρανάπαυση αλλά καλλιεργούσαν διαρκώς τα χωράφια με τη συχνή χρήση της κοπριάς, η οποία μεταφερόταν στα χωράφια από τους στάβλους. Τα ζώα σταβλίζονταν και άφηναν

στους οικείους χώρους την κοπριά ενώ στις μεσογειακές χώρες τα ζώα έβοσκαν εναλλάξ στα διάφορα χωράφια της εκάστοτε περιοχής, σε όσα δηλαδή διατελούσαν σε αγρανάπαυση. Συνεπώς, συσσωρευόταν πλούτος μέσα από τη διαρκή γεωργική εκμετάλλευση στους βόρειους λαούς σε αντίθεση με αυτό που συνέβαινε στους νότιους.

Παρόμοια, οι Γάλλοι πήραν αποστάσεις από την αντιοικονομική μέθοδο της αγρανάπαυσης ήδη από το Μεσαίωνα. Η επίδραση του αγρονόμου Victor Yvart στην αρχή του δέκατου ένατου αιώνα υπήρξε καθοριστική, ιδιαίτερα για την έννοια «γη σε ανάπαυση» («terre au repos»). Ο όρος αυτός, συχνά χρησιμοποιούμενος, είναι διπλά αμφιλεγόμενος διότι αφενός αυτός εφαρμοζόταν επίσης στις ακαλλιέργητες (χέρσες) εκτάσεις με γρασίδι (πρασίνισμα) και αφετέρου η γη σε «ανάπαυση» ήταν έντονα δουλεμένη, ανάλωνε πολλή δουλειά, και ανθρώπινη και ζωική, με οργώματα και βοσκή των προβάτων κατά των ζιζανίων. Κατά το δέκατο ένατο αιώνα η επινόηση νέων εργαλείων που περιόριζαν την επέκταση της κακής χλόης και η εισαγωγή χημικών λιπασμάτων οδηγούν στην πλήρη εγκατάλειψη της πρακτικής αυτής στη Γαλλία.

Αντίθετα, στην Ελλάδα αυτή αποτέλεσε καθεστώς μέχρι τη δεκαετία του 1950. Η διακοπή της συμπίπτει με την εισδοχή των μοντέρνων μεθόδων της χημικής γεωργίας, η οποία ήταν κατάλληλη να διασφαλίσει συνεχή εκμετάλλευση.

Η αγρανάπαυση έχει επανεμφανιστεί από το 1992 στην Ευρώπη, στο πλαίσιο της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ) ως ένα μέτρο προορισμένο να περιορίσει την υπερπαραγωγή σε ορισμένες καλλιέργειες, κυρίως στα δημητριακά. Οι αγρότες οφείλουν να «παγώσουν» ένα μέρος των γαιών τους με αντάλλαγμα μία ανταμοιβή. Δεν έχουν το δικαίωμα να χρησιμοποιήσουν αυτήν την επιφάνεια. Ωστόσο, σε περίπτωση χρονιάς με ξηρασία, η βοσκή των χώρων αγρανάπαυσης μπορεί να επιτραπεί, όπως συνέβη σε 34 γαλλικούς νομούς το 2006. Παρόμοια μέτρα υπάρχουν στις ΗΠΑ.

Η κατάργηση της υποχρεωτικής αγρανάπαυσης επικυρώθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση το 2008 και συνεπώς οι αγρότες μπορούσαν να συνεχίσουν να θέτουν σε αγρανάπαυση, εθελοντική, 10% της επιφάνειας της γης τους. Οι γεωργοί μπορούν να θέτουν το χώρο της αγρανάπαυσης σε έναν περιβαλλοντικό σκοπό. Δύνανται να συνάπτουν συμβάσεις, για παράδειγμα, με κυνηγούς για μία αγρανάπαυση άγριας

πανίδας, με μελισσοκόμους για μία αγρανάπαυση γύρης ή με κοινότητες για μία αγρανάπαυση ανθέων. Αυτή η αγρανάπαυση δεν έχει καμία συγγένεια με την «ιστορική», συνεπώς έχει προταθεί ως προτιμότερη η ονομασία του «παγώματος των γαιών».

Πλέον έχει θεσπιστεί ο κανονισμός της Ευρωπαϊκής Ένωσης 1307/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Δεκεμβρίου 2013, ο οποίος ενθαρρύνει την «οικολογική αγρανάπαυση». Ωστόσο, από τις αρχές του 2014 οι διεργασίες για τη νέα ΚΑΠ δεν προχωρούσαν, καθώς το Ευρωκοινοβούλιο είχε απορρίψει ως απαράδεκτες τις «κατ' εξουσιοδότηση» πράξεις που είχε παρουσιάσει η Επιτροπή και αφορούσαν εργαλεία και περιορισμούς για την εφαρμογή της^[17]. Διαφαίνεται ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση θα έχει νέα ΚΑΠ την 01.01.2015, η οποία θα συνίσταται για πρώτη φορά σε ένα παραγωγικό μοντέλο αντί του παραδοσιακού μοντέλου που εστίαζε στο κριτήριο του εισοδήματος του ενδιαφερομένου. Θα υποστηρίζονται δηλαδή αποκλειστικά όσοι πραγματικά επιδίδονται σε γεωργική παραγωγή, η οποία πρέπει να αποδεικνύεται, με τα σχετικά τιμολόγια π.χ. αγοράς φυτοφαρμάκων, για να τύχει υποστήριξης.

Το «πρασίνισμα» των καλλιεργειών, με αγρανάπαυση και αμειψισπορά, ως βασική προϋπόθεση για την είσπραξη του συνόλου της άμεσης ενίσχυσης, αποτελεί ένα από τα βασικά εργαλεία της νέας ΚΑΠ. Το 30% του εθνικού δημοσιονομικού φακέλου θα δίνεται σε όσους τηρούν πρακτικές επωφελείς για το κλίμα και το περιβάλλον. Για να μην πάθει «ασφυξία» η άγρια φύση, θα πρέπει σε ένα ποσοστό 5% των καλλιεργειών να εφαρμόζεται το μέτρο να αφήνεται ακαλλιέργητη η γη. Η διατήρηση περιοχής οικολογικής εστίασης θα φτάνει στο 5% της έκτασης των εκμεταλλεύσεων. Το μέτρο αυτό θα εφαρμόζεται σε εκμεταλλεύσεις μεγαλύτερες των 150 στρεμμάτων.

Άλλος κανόνας πρασινίσματος θα είναι η αμειψισπορά στο 30% της έκτασης των εκμεταλλεύσεων έτσι ώστε να αποκλειστεί η μονοκαλλιέργεια. Τουλάχιστον δύο διαφορετικές καλλιέργειες προβλέπονται για εκμεταλλεύσεις μέχρι 100 στρέμματα.

Οι μικρές εκμεταλλεύσεις, οι δενδρώνες (ελιές, οπωρώνες με αραιή φύτευση), η καλλιέργεια ψυχανθών και οι ορυζώνες εξαιρούνται από τις υποχρεώσεις για αμειψισπορά και αγρανάπαυση καθώς ικανοποιούν πλήρως τον κανόνα του «πρασινίσματος», δίνοντας τη δυνατότητα στον παραγωγό να λάβει, χωρίς την

αναλογούσα προσπάθεια, τις προβλεπόμενες άμεσες ενισχύσεις.

11. Οι πυρίμαχοι βάκιλοι στη Γαλλία

Εδώ και δεκαπέντε περίπου έτη έχει αρχίσει η χρήση ενός είδους βακτηρίων στη Γαλλία, το οποίο τυχαία παρατηρήθηκε ότι έχει ευεργετικές επιπτώσεις στις γεωργικές καλλιέργειες. Ειδικότερα, πρόκειται για βακίλους, δηλαδή βακτήρια με ραβδοειδές σχήμα, τα οποία μπορούν να υποκαταστήσουν τα χημικής προελεύσεως λιπάσματα και επομένως συμβάλλουν στην παραγωγή υγιεινών τροφίμων. Η εμπειρική έρευνα στις αγροκαλλιέργειες με τη χρήση αυτών των εμπορεύσιμων οργανισμών έχει αποδείξει ότι το καλλιεργούμενο έδαφος αποβαίνει εξαιρετικά μαλακό. Συνεπώς, αυτή η ανακάλυψη, η οποία έχει μετατραπεί σε μία βιομηχανική παραγωγή στο διεθνές εμπόριο για την καλλιέργεια της γης, έχει αρχίσει να αλλάζει με τρόπο επαναστατικό τα δεδομένα. Ειδικότερα, οι βάκιλοι αγοράζονται από τους ενδιαφερόμενους καλλιεργητές σε τσουβάλια με χώμα και διατελούν σε αδράνεια. Με τη ρίψη τους στο έδαφος, η αδράνεια τελειώνει και αυτοί πολλαπλασιάζονται, ζωογονώντας με τη δράση τους το χώμα, συμβάλλοντας στη χουμοποίηση.

Από τη μια πλευρά, οι βάκιλοι ως φυσικός μηχανισμός λίπανσης του εδάφους μπορεί να παρομοιαστεί με τα οργανικά λιπάσματα, όπως φύκη από τη θάλασσα, που χρησιμοποιεί συστηματικά η βιοκαλλιέργεια. Το κίνημα αυτό είναι πλήρως ασύμβατο με οποιαδήποτε φυτοφάρμακα χημικής σύνθεσης, όπως και με τα χημικά λιπάσματα. Δεν εκτιμάται ως πιθανό το ενδεχόμενο στο άμεσο μέλλον ο βάκιλος να θέσει εκποδών το χημικό λίπασμα από την αγορά καθώς είναι ίδιας λιανικής τιμής με εκείνο. Από την άλλη πλευρά, στη γαλλική πρακτική δεν αποκλείεται ο συνδυασμός των βακίλων και των φυτοφαρμάκων της χημικής γεωργίας στα ίδια χωράφια, πράγμα που τους προσεγγίζει με την κρατούσα γεωργική σχολή. Συμπερασματικά, οι βάκιλοι δεν είναι ξεκάθαρο ότι ανήκουν σε ένα μόνο κίνημα, επιβεβαιώνοντας την παραδοχή για την αλληλεπίδραση των δύο κινημάτων, όπως στην προαναφερθείσα περίπτωση της εναλλαγής των καλλιεργειών. Το δίδαγμα που εξάγεται από αυτήν την κομβική λειτουργία των βακτηρίων είναι ότι δεν πρέπει να εξάγονται απόλυτα και πρόωρα

συμπεράσματα, πολύ περισσότερο για ένα κατ' εξοχήν ευαίσθητο θέμα όπως είναι η διατροφή του ανθρώπινου πληθυσμού και η δημόσια υγεία.

Η Ελλάδα είναι πλήρως ανεξοικειωτή με αυτόν τον πρωτοποριακό μηχανισμό ενώ ο Γάλλος Καθηγητής της Γεωπονίας κ. Mazoyer είχε διατυπώσει τη σκέψη να χρησιμοποιηθεί σε ένα λεπτό πρόβλημα της ελληνικής υπαίθρου. Ειδικότερα, υπήρξε η ιδέα οι βάκιλοι να αποτελέσουν το αντίδοτο στον εμπρησμό που έπληξε τη δασική έκταση της Πάρνηθας πριν από λίγα χρόνια. Η καμένη γη μπορεί να αναζωογονηθεί μέσα από την αποσύνθεση των βακίλων, οι οποίοι είναι ικανοί να αναπτύξουν και την αντισταθμιστική, δηλαδή στη συγκεκριμένη περίπτωση πυρίμαχη, λειτουργία της θεμελιώδους αρχής της αειφορίας, στο πλαίσιο της γενικότερης αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης. Αυτό δεν ήταν μία απλή σκέψη αλλά ένα εύλογο ενδεχόμενο καθώς στη Γαλλία οι βάκιλοι έχουν επανειλημμένα χρησιμοποιηθεί κατά των εμπρησμών, με την έννοια της αναζωογόνησης της καμένης γης. Αυτό αποτελεί μία ακόμη έμπρακτη απόδειξη της υστέρησης της ελληνικής προσέγγισης του περιβάλλοντος και ειδικότερα της γεωργίας σε σχέση με τη γαλλική, σε διαχρονική βάση.

Βέβαια, τα βακτήρια συνδέονται με την αρχή της αειφορίας ήδη λόγω του γεγονότος ότι πρόκειται για έμβιους οργανισμούς που επενεργούν σε άλλους έμβιους οργανισμούς, είτε με την ανθρώπινη παρέμβαση είτε και χωρίς αυτήν, και χωρίς χρονικούς περιορισμούς ως προς τη δυνατότητα επανάληψης του φαινομένου. Προφανώς αυτή η δυναμική εντάσσεται στο πλαίσιο της ολιστικής προσέγγισης για τη Φύση, την οποία έχει ως πρότυπο το κίνημα της βιολογικής γεωργίας.

Επισημαίνεται ότι στις 29 Ιουνίου 2007 ο Εθνικός Δρυμός της Πάρνηθας τυλίχθηκε στις φλόγες. Η φωτιά έκαιγε ανεξέλεγκτη για 3 μέρες κατακαίγοντας σχεδόν 100.000 στρέμματα δασώδους έκτασης, σκοτώνοντας διάφορα είδη φυτών και ζώων και γεμίζοντας τον αττικό ουρανό με καπνούς[18]. Τα τελευταία χρόνια άρχιζε να αποκτά ζωή η καμένη έκταση και τα ελάφια να ξαναεμφανίζονται αλλά νέα πυρκαγιά εκδηλώθηκε ακριβώς έξι χρόνια μετά την πρώτη. Το φαινόμενο της καταπάτησης δασικών εκτάσεων και της αυθαίρετης δόμησης σε αυτές αποτελεί τη σύστοιχη παρενέργεια της εμπρηστικής δραστηριότητας σε μία περιοχή μείζονος ενδιαφέροντος όπως η Αττική. Σε κάθε περίπτωση, οι ευθύνες της Πολιτείας είναι μεγάλες και ως προς αυτό το ζήτημα, καθώς δεν προφυλάσσει πάντα επαρκώς την πυρόπληκτη γη από αυτούς που επιχειρούν να αντλήσουν οφέλη από αυτή. Η

αυθαίρετη δόμηση τελικά ενδέχεται να εκδικείται τους ανθρώπους που επέλεξαν να διαβιώνουν στο άναρχο οικιστικό περιβάλλον, όπως συμβαίνει με τις πλημμύρες σε περιοχές στις οποίες μπαζώνονται τα ρέματα για λόγους ανοικοδόμησης.

Εξάλλου, παραλληλίζεται το φαινόμενο των εμπρησμών από πρόθεση με την ερημοποίηση. Κατά τις τελευταίες δεκαετίες λόγω του φαινομένου του θερμοκηπίου παρατηρείται υπερθέρμανση της Γης. Αυτό έχει ως άμεση συνέπεια την αύξηση της έντασης των ακραίων καιρικών φαινομένων όπως ξαφνικές καταιγίδες, πλημμύρες, καύσωνες, ξηρασίες. Μακροπρόθεσμα επέρχεται αύξηση της στάθμης των θαλασσών και μεγάλα τμήματα του πλανήτη μετατρέπονται σε ερήμους. Ειδικά η Νότια Ελλάδα απειλείται με παρατεταμένη ξηρασία, απώλεια υδάτινων πόρων και ερημοποίηση. Τα καμένα δάση θα είναι όλο πιο δύσκολο να αποκατασταθούν με φυσικό τρόπο και οι καμένες εκτάσεις αποτελούν πρόσφορο έδαφος για ερημοποίηση.

**ΕΠΙΛΟΓΟΣ: ΜΙΣΟΣ ΑΙΩΝΑΣ ΚΑΤΑΦΡΟΝΕΜΕΝΟ, ΜΙΣΟΣ ΑΓΩΝΑΣ
«ΚΑΤΑΧΩΝΙΑΣΜΕΝΟ»**

Αυτό που προκύπτει από την παρούσα μελέτη είναι ότι μισός αιώνας πέρασε με καταφρονεμένο το κίνημα της βιοκαλλιέργειας. Τα τελευταία χρόνια, δηλαδή στον εικοστό πρώτο αιώνα, το κίνημα αυτό έχει βγει από την καταφρόνηση αλλά δεν παύει να είναι πολύ αδύναμο σε σύγκριση με το κρατούν, της χημικής γεωργίας. Θα είναι λοιπόν μισός ο αγώνας για την αειφόρο ανάπτυξη εφόσον αυτό παραμείνει «καταχωνιασμένο».

Η όλη αυτή δυναμική των πραγμάτων θυμίζει την περίπτωση μίας άλλης θεσμικής περιπέτειας που και αυτή εξελίσσεται κάτω από τη γη, με ζωτική σημασία για το δημόσιο συμφέρον. Πρόκειται για τα μνημεία, που είτε δεν έχουν εντοπιστεί είτε έχουν εντοπιστεί αλλά δεν αποκαλύπτονται είτε διατηρούνται σε κατάχωση. Το καπιταλιστικό σύστημα γνωρίζει και ένα ενδιάμεσο στάδιο, ελάχιστα προαγωγικό για τα μνημεία, το στάδιο του «καταχωνιασματος» σε υπόγεια θέση. Σαν το καταχωμένο μνημείο στην Πλατεία Υπαπαντής Καλαμάτας, το οποίο σχεδιάστηκε να αποκαλυφθεί

αλλά να διατηρηθεί κάτω από την επιφάνεια της Πλατείας, καλυμμένο από μία τζαμαρία και συνοδευμένο από επίγειες θέσεις στάθμευσης αυτοκινήτων. Τελικά, επιδεινώθηκε η προσέγγισή του, καθώς από απλώς καταχωμένο έχει γίνει ηθικά μειωμένο, επομένως «καταρρακωμένο». Ειδικότερα, αποφασίστηκε να διατηρηθεί σε κατάχωση με το πρόσχημα να προστατευθεί. Η ειρωνεία της Ιστορίας είναι ότι λίγο μετά έγινε επένδυση για τα ράκη, δημιουργήθηκαν αμφίβολος αισθητικής «πηγάδια» για τη συγκέντρωση των απορριμμάτων σε ημιυπόγειο θέση. Το παράδειγμα των αρχαιοτήτων της Πλατείας Υπαπαντής έχει αναδείξει το τρίπτυχο της καταφρόνησης των ακίνητων μνημείων, όχι τόσο στη Γαλλία αλλά στις κατ' εξοχήν αρχαιολογικές χώρες όπως η Ελλάδα. Κατά φθίνουσα σειρά αναφοράς το τρίπτυχο είναι «καταχωνιασμένο - καταχωμένο - καταρρακωμένο»[\[19\]](#).

Προφανώς για μία ακόμη φορά χρειάζεται να καθιερωθεί ρητά στη νομοθεσία και να αναπτυχθεί συστηματικά η αντισταθμιστική διάσταση της θεμελιώδους αρχής της αειφορίας. Στο μέτρο που δεν υπάρχει η απαραίτητη πολιτική βούληση και η συνταγματική και γενικότερα νομοθετική ρύθμιση για έννομα αγαθά που αποτελούν -κυριολεκτικά και μεταφορικά - το θεμέλιο του πολιτισμού, όπως η Βιοκαλλιέργεια και ιδιαίτερα η εναλλαγή των καλλιεργειών (αμειψισπορά), τα μνημεία για τα οποία κατ' αρχάς αρμόζει η «υπόθεσις», δηλαδή η αποκάλυψη, η έκθεση σε δημόσια θέα και η ερμηνεία τους, η πρόοδος για αυτά θα είναι από ανύπαρκτη έως ανολοκλήρωτη, υπό την εξουσιαστική αίρεση της ιδιωτικής εξουσίας. Στην ίδια δικαιοπολιτική προσέγγιση εντάσσονται και άλλα έννομα αγαθά σύμφυτα με την αειφορία, όπως οι Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας, ενώ αντίστροφη είναι η συνιστώμενη δυναμική για άλλες μορφές ενέργειας σαν την πυρηνική, που - στο παρόν επίπεδο της επιστήμης - δικαιολογείται μόνο στο πεδίο της ιατρικής.

Τέλος, η περιβαλλοντική νομοθεσία θα πρέπει να ενισχύει την έρευνα και την καινοτομία, θεσμοποιώντας τη γεωργική και πυρίμαχο χρήση των πυρίμαχων βακίλων που έχουν ήδη δοκιμαστεί επιτυχώς στη Γαλλία. Συνεπώς, ο 21ος αιώνας εμπεριέχει την πρόκληση για τη θέσπιση και εφαρμογή μίας νέας γενιάς κανόνων του Περιβαλλοντικού και Πολιτιστικού Δικαίου.

[1] A. Rainaud, Le Conseil d'État, les antennes relais de téléphonie mobile et l'acceptation sociale du risque, RRJ-DP 2012-3, pp. 1373-1400, ιδίως σ. 1373.

[2] J. Meilhaud, Guide juridique des énergies, Éditions TECHNIP 2011 Paris, σ. 28.

[3] J. Meilhaud, Guide juridique des énergies, Éditions TECHNIP 2011 Paris, σ. 29.

[4] A. L. Vetere, A. M. Cruz, J-P. Nordvik, F. Pisano, Analysis of Natech (Natural Hazard Triggering Technological Disasters) disaster management, European Commission Joint Research Centre (JRC) 2004.

[5] Φ. Καϊτατζής, Τα μακάβρια χαμόγελα της πυρηνικής ενέργειας, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 24 Νοεμβρίου 2013, Plus σ. 6.

[6] K. Vereycken, FlexBlue: la France lance les centrales nucléaires sous-marines!, <https://www.solidariteetprogres.org/actualites-001/article/flexblue-la-france-lance-les-centrales-nucleaires.htm>.

[7] Α. Μανιάτης, Πτυχές της γαλλικής τεχνικής νομοθεσίας και λογοτεχνίας, Νόμος + Φύση, Μάιος 2013.

[8] J. Meilhaud, Guide juridique des énergies, Éditions TECHNIP 2011 Paris, σ. 25.

[9] Βλ. G. Rollina, Human and Organizational Factors in Nuclear Safety, CRC Press/Balkema 2013.

[10] Crim., 22 juin 1994, no 93-83.900, Bull. crim., n° 248.

[11] C. Ambroise - Castérot, Droit pénal de la consommation. 1. Conséquences françaises de la catastrophe de Tchernobyl: victimes malades, mourantes ou mortes... mais pas trompées!., RSC - 1 - janvier - mars 2013, σ. 89-92.

[12] J. Meilhaud, Guide juridique des énergies, Éditions TECHNIP 2011 Paris, σ. 133 επ.

[13] P. Salomon, Littérature française Les mouvements littéraires les écrivains - leurs œuvres, Bordas, 1990, σ. 184.

[14] P. Salomon, Littérature française Les mouvements littéraires les écrivains - leurs œuvres, Bordas, 1990, σ. 192.

[15] M. Ch. Georgiadou, Th. Hacking, Strategies and techniques to future - proof the

energy performance of housing developments, International Journal of Energy Sector Management Volume 6 Number 2 2012, σ. 160-174, ιδίως σ. 161.

[16] Χούμος, Από τη Βικιπαίδεια, την ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια, <https://el.wikipedia.org>

[17] Βλ. *Μ. Τράτσα*, Τέλος στους αγρότες του καναπέ, Το Βήμα Κυριακή 13 Απριλίου 2014, σ. Α32 - Α33.

[18] *Α. Μανιάτης*, Αρχαιολογική έρευνα πεδίου και μουσεία. Επιμόρφωση στο Πολιτιστικό Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 2010, σ. 78-80, ιδίως σ. 80.

[19] Βλ. *Α. Μανιάτης*, «Καταρρακωμένο» το καταχωμένο, Νόμος + Φύση, Φεβρουάριος 2013.